Драма

Д І Я Ч І:

Командор дон Гонзаго де Мендоза.

Донна Анна.

Дон Жуан*.

Долорес.

Сганарель — слуга дон Жуана.

Дон Пабло де Альварес батько

Донна Мерседес / і мати донни Анни.

Донна Соль.

Донна Консепсьйон — грандеса.

Маріквіта — покоївка.

Дуенья донни Анни.

Гранди, грандеси, гості, слуги.

*Тут ужито французької, а не іспанської вимови імення "Жуан", бо так воно освячене віковою традицією у всесвітній літературі. З тої самої причини ужито італьянської форми слова "донна". (Прим. Лесі Українки).

І

Кладовище в Севільї. Пишні мавзолеї, білі постаті смутку, мармур між кипарисами, багато квітів тропічних, яскравих.

Більше краси, ніж туги.

Донна Анна і Долорес. Анна ясно вбрана, з квіткою в косах, вся в золотих сіточках та ланцюжках. Долорес в глибокій жалобі, стоїть на колінах коло одної могили, убраної свіжими вінками з живих квіток.

Д о л о р е с

(устає і втирає хустинкою очі)

Ходім, Аніто!

А н н а

(сідає на скамницю під кипарисом)

Ні-бо ще, Долорес,

тут гарно так.
Д о л о р е с
(сідає коло Анни)
Невже тобі принадна
могильна ся краса? Тобі, щасливій!
А н н а
Щасливій?..
Д о л о р е с
Ти ж без примусу ідеш
за командора?
А н н а
Хто б мене примусив?
Д о л о р е с
Ти ж любиш нареченого свого?
А н н а
Хіба того не вартий дон Гонзаго?
Д о л о р е с
Я не кажу того. Але ти чудно
відповідаєш, Анно, на питання.
А н н а
Бо се такі питання незвичайні.
Д о л о р е с
Та що ж тут незвичайного? Ми, Анно,
з тобою подруги щонайвірніші, —
ти можеш все мені казать по правді.
А н н а
Спочатку ти мені подай сей приклад.
Ти маєш таємниці. Я не маю.
Д о л о р е с
Я? Таємниці?
А н н а
(сміючись)
Що? Хіба не маєш?
Ні, не спускай очей! Дай я погляну!
(Заглядає їй в очі і сміється).

Д о л о р е с
(із слізьми в голосі)
Не муч мене, Аніто!
А н н а
Навіть сльози?
Ой господи, се пассія правдива!

Долорес закриває обличчя руками.

Ну, вибач, годі!
(Бере в руки срібний медальйон,
що висить у Долорес на чорнім шнурочку на грудях).
Що се в тебе тута,
в сім медальйоні? Тут, либонь, портрети
твоїх покійних батенька й матусі?
(Розкриває медальйона раніше, ніж Долорес устигла
спинити її руку).
Хто він такий, сей прехороший лицар?
Д о л о р е с
Мій наречений.
А н н а
Я того й не знала,
що ти заручена! Чому ж ніколи
тебе не бачу з ним?
Д о л о р е с
І не побачиш.
А н н а
Чи він умер?
Д о л о р е с
Ні, він живий.
А н н а
Він зрадив?
Д о л о р е с
Мене не зрадив він нічим.
А н н а

(нетерпляче)
Доволі
тих загадок. Не хочеш — не кажи.
Я лізти в душу силоміць не звикла.
(Хоче встати, Долорес удержує її за руку).
Д о л о р е с
Сядь, Анно, сядь. Чи ти ж того не знаєш,
як тяжко зрушити великий камінь?
(Кладе руку до серця).
А в мене ж тут лежить такий важкий
і так давно... він витіснив із серця
всі жалі, всі бажання, крім одного...
Ти думаєш, я плакала по мертвій
своїй родині? Ні, моя Аніто,
то камінь видавив із серця сльози...
А н н а
То ти давно заручена?
Д о л о р е с
Ще зроду.
Нас матері тоді ще заручили,
як я жила у маминій надії.
А н н а
Ох, як се нерозумно!
Д о л о р е с
Ні, Аніто.
Либонь, се воля неба, щоб могла я
його своїм по праву називати,
хоч він мені і не належить.
А н н а
Хто він?
Як чудно се, що я його не знаю.
Д о л о р е с
Він — дон Жуан.
А н н а
Який? Невже отой...

Д о л о р е с
Отой! Той самий! А який же другий
із сотень тисячів усіх Жуанів
так може просто зватись "дон Жуан",
без прізвиська, без іншої прикмети?
А н н а
Тепер я розумію... Тільки як же?
Його вже скільки літ нема в Севільї...
Таж він баніт? *

* Баніт — вигнанець.

Д о л о р е с
Я бачила його
остатній раз, як ми були в Кадіксі,
він жив тоді, ховаючись в печерах...
жив контрабандою... а часом плавав
з піратами... Тоді одна циганка
покинула свій табір і за море
з ним утекла, та там десь і пропала,
а він вернувся і привіз в Кадікс
якусь мориску*, що струїла брата
для дон Жуана... Потім та мориска
пішла в черниці.

* Мориски — мавританці, які, формально прийнявши християнство, потай сповідували іслам.

А н н а
Се неначе казка.
Д о л о р е с
Однак се щира правда.
А н н а
А за віщо
його банітувано? Щось я чула,

та невиразно.
Д о л о р е с
Він, як ще був пажем,
то за інфанту викликав на герець
одного принца крові.
А н н а
Та інфанта
його любила?
Д о л о р е с
Так говорять люди,
а я не вірю.
А н н а
Чому?
Д о л о р е с
Якби любила,
вона б для нього кинула Мадрід
і королівський двір.
А н н а
Чи се ж так легко?
Д о л о р е с
Любові легкого шляху не треба,
адже толедська рабинівна — віри
зреклась для нього.
А н н а
Потім що?
Д о л о р е с
Втопилась.
А н н а
Ото, який страшний твій наречений!
Ну, правда, смак у нього не найкращий;
циганка, бусурменка і жидівка...
Д о л о р е с
Ти забуваєш про інфанту!
А н н а
Ну,

з інфантою все невиразна справа!
Д о л о р е с
Він, у вигнання їдучи, підмовив
щонайсвятішу абатису, внуку
самого інквізитора.
А н н а
Невже?
Д о л о р е с
Ще потім абатиса та держала
таверну для контрабандистів.
А н н а
(сміється)
Справді,
він не без дотепу, твій дон Жуан!..
А ти неначе горда з того всього, —
рахуєш тих сперечниць, мов трофеї,
що лицар твій здобув десь на турнірі.
Д о л о р е с
А заздрю їм, Аніто, тяжко заздрю!
Чому я не циганка, щоб могла
зректися волі вільної для нього?
Чому я не жидівка? — я б стоптала
під ноги віру, щоб йому служити!
Корона — дар малий. Якби я мала
родину, — я б її не ощадила...
А н н а
Долорес, бійся бога!
Д ол о р е с
Ох, Аніто,
найбільше заздрю я тій абатисі!
Вона душі рятунок віддала,
вона зреклася раю!
(Стискає руки Анні).
Анно! Анно!
Ти не збагнеш сих заздрощів ніколи!

А н н а

Я б їм не заздрила, тобою бувши,
нещасним тим покидькам. Ах, прости,
забула я, — він і тебе ж покинув!

Д о л о р е с

Мене не кидав він і не покине.

А н н а

Знов загадки! Та що се ти, Долорес?

Д о л о р е с

Ходила й я до нього в ту печеру,
де він ховався...

А н н а

(з палкою цікавістю)

Ну? і що ж? Кажи!

Д о л о р е с

Він був порубаний. Жону алькада
він викрасти хотів. Але алькад
її убив, а дон Жуана зранив...

А н н а

Та як же ти дісталася до нього?

Д о л о р е с

Тепер я вже й сама того не тямлю...
То щось було, як гарячковий сон...
Гляділа я його, носила воду
опівночі, і рани обмивала,
і гоїла, і вигоїла.

А н н а

Що ж?
Осе і все?

Д о л о р е с

Осе і все. Він встав,
а я пішла від нього знов додому.

А н н а

Такою ж, як була?

Д о л о р е с

Такою, Анно,
як чиста гостя. І ти не думай,
що я б йому далася на підмову.
Ніколи в світі!
А н н а
Але ж ти кохаєш
його шалено.
Д о л о р е с
Анно, то не шал!
Кохання в мене в серці, наче кров
у чаші таємній святого Граля.
Я наречена, і ніхто не може
мене сплямити, навіть дон Жуан.
І він се знає.
А н н а
Як?
Д о л о р е с
Душею чує.
І він до мене має почуття,
але те почуття — то не кохання,
воно не має назви... На прощання
він зняв перстеника з руки моєї
і мовив: "Поважана сеньйорито,
як вам хто докорятиме за мене,
скажіть, що я ваш вірний наречений,
бо з іншою я вже не обміняюсь
обручками — даю вам слово честі".
А н н а
Коли він се казав, — чи то ж не значить,
що він одну тебе кохає справді?
Д о л о р е с
(сумно хитає головою)
Словами серденька не одурити...
Мене з коханим тільки мрія в'яже.
Такими нареченими, як ми,

пригідно бути в небі райським духам,
а тут — яка пекельна з того мука!
Тобі того не зрозуміти, Анно, —
тобі збуваються всі сни, всі мрії...
А н н а
"Всі сни, всі мрії" — се вже ти занадто!
Д о л о р е с
Чому занадто? Що тобі бракує?
Все маєш: вроду, молодість, кохання,
багатство, хутко будеш мати й шану,
належну командоровій дружині.
А н н а
(засміявшись, устає)
Не бачу тільки, де тут сни і мрії.
Д о л о р е с
(з блідою усмішкою)
Та їх для тебе мовби вже й не треба.
Обидві панни походжають між пам'ятниками.
А н н а
Кому ж таки не треба мрій, Долорес?
У мене є одна — дитяча — мрія...
Либонь, вона повстала з тих казок,
що баяла мені, малій, бабуся, —
я так любила їх...
Д о л о р е с
Яка ж то мрія?
А н н а
Ет, так, химери!.. Мариться мені
якась гора стрімка та неприступна,
на тій горі міцний, суворий замок,
немов гніздо орлине... В тому замку
принцеса молода... ніхто не може
до неї доступитися на кручу...
Вбиваються і лицарі, і коні,
на гору добуваючись, і кров

червоними стрічками обвиває
підгір'я...
Д о л о р е с
От яка жорстока мрія!
А н н а
У мріях все дозволено. А потім....
Дол о р е с
(переймає)
...Один щасливий лицар зліз на гору
і доступив руки і серця панни.
Що ж, Анно, мрія ся уже справдилась,
бо та принцеса — то, звичайно, ти,
убиті лицарі — то ті панове,
що сватались до тебе нещасливо,
а той щасливий лицар — дон Гонзаго.
А н н а
(сміється)
Ні, командор мій — то сама гора,
а лицаря щасливого немає
ніде на світі.
Д о л о р е с
Се, либонь, і краще,
бо що ж ти можеш лицареві дати
у надгороду?
А н н а
Шклянку лимонади
для прохолоди!
(Уриває. Іншим тоном).
Глянь лишень, Долорес, —
як блимає у сій гробниці світло,
мов заслоняє хто і відслоняє...
Ну що, як там хто є?
Д о л о р е с
То кажани
навкруг лампади в'ються.

А н н а
Я загляну...
(Заглядає крізь гратчасті двері у гробницю,
сіпає Долорес за рукав і показує щось. Пошепки).
Дивись — там злодій! Я кликну сторожу.
(Кидається бігти).

В ту хвилину одчиняються двері.
Долорес скрикує і мліє.

Д о н Ж у а н
(вийшовши з гробниці, до Анни)
Прошу вас, сеньйорито, не втікайте
і не лякайтесь. Я зовсім не злодій.
Анна вертається і нахиляється до Долорес.
Д о л о р е с
(очутившись, стиснула Анні руку)
Він, Анно, він!.. Чи я збожеволіла?
А н н а
Ви — дон Жуан?
Д о н Ж у а н
(уклоняючись)
До вашої послуги.
Д о л о р е с
Як ви могли сюди прибути?
Д о н Ж у а н
Кінно,
а потім пішки.
Д о л о р е с
Боже, він жартує!
Ви ж головою важите своєю!
Д о н Ж у а н
Я комплімент оцей уперше чую,
що важу я не серцем, завжди повним,
а головою — в ній же, сеньйорито,

хоч, правда, є думки, та тільки легкі.
А н н а
А що важкого єсть у вашім серці?
Д о н Ж у а н
О сеньйорито, сеє може знати
лиш та, що візьме теє серце в ручку.
А н н а
То ваше серце важене не раз.
Д о н Ж у а н
Гадаєте?
Д о л о р е с
Ховайтесь! Як хто прийде,
то ви пропали!
Д о н Ж у а н
Як уже тепер,
з очей прекрасних погляди прийнявши,
ще не пропав, то де ж моя погибель?
Анна усміхається, Долорес спускає чорний серпанок
собі на обличчя і одвертається.
А н н а
(махає на нього рукою)
Ідіть уже назад в свою домівку!
Д о н Ж у а н
Се тільки рученька жіноча може
так легко посилати у могилу.
Д о л о р е с
(знов обертається до дон Жуана)
Невже ви мешкаєте в сьому склепі?
Д о н Ж у а н
Як вам сказати? Я тут мав прожити
сей день і ніч — мені не треба більше, —
та в сім дворі штивніша етикета,
ніж при дворі кастільськім, отже й там я
нездатен був додержать церемоній,
то де вже тут!

А н н а
Куди ж ви подастеся?
Д о н Ж у а н
Я й сам іще не знаю.
Д о л о р е с
Дон Жуане,
тут є тайник під церквою, сховайтесь.
Д о н Ж у а н
Навряд чи веселіше там, ніж тут.
Д о л о р е с
Ви дбаєте все про веселість!
Д о н Ж у а н
Чом же
про те не дбати?
А н н а
Отже якби хто
на маскараду кликав вас — пішли б ви?
Д о н Ж у а н
З охотою пішов би.
А н н а
То прошу вас.
Сей вечір в нашім домі бал масковий,
у мого батька Пабло де Альварес,
остатній бал перед моїм весіллям.
Всі будуть замасковані, крім старших,
мене і нареченого мого.
Д о н Ж у а н
(до Долорес)
Ви будете на балі, сеньйорито?
Д о л о р е с
Ви бачите, сеньйоре, — я в жалобі.
(Відходить набік).
Д о н Ж у а н
(до Анни)
А я жалоби не ношу ніколи

і з дякою запросини приймаю.
(Вклоняється).
А н н а
Який костюм ваш буде?
Д о н Ж у а н
Ще не знаю.
А н н а
Се шкода. Я б хотіла вас пізнати.
Д о н Ж у а н
По голосу пізнаєте.
А н н а
Ви певні,
що я ваш голос так запам'ятаю?
Д о н Ж у а н
Так от пізнаєте по сьому персні.
(Показує персня на своєму мізинці).
А н н а
Ви завжди носите його?
Д о н Ж у а н
Так, завжди.
А н н а
Ви дуже вірний.
Д о н Ж у а н
Так, я дуже вірний.
Д о л о р е с
(виходячи з бічної стежки)
Я бачу, Анно, дон Гонзаго йде.
Дон Жуан ховається в гробницю.
Анна йде назустріч командорові.
К о м а н д о р
(повагом наближається. Він не дуже молодий,
поважний і здержаний, з великою гідністю носить
свій білий командорський плащ)
Ви тут самі? А де ж дуеньї ваші?
А н н а

Вони зайшли до церкви, бо Долорес
очей не любить зайвих, як буває
на гробі рідних.
К о м а н д о р
(поважно кивнувши головою до Долорес)
Я се розумію.
(До Анни).
А я прийшов до вашої господи,
хотів спитати вас, в яке убрання
ви маєте вдягтись для сього балу.
А н н а
У біле. А навіщо вам се знати?
К о м а н д о р
Дрібниця. Так, маленьке міркування.
А н н а
Мене пізнаєте у кожній сукні,
бо маски я не наложу.
К о м а н д о р
Се добре.
Мені було б неначе не до мислі,
щоб ви наділи маску.
А н н а
А чому ж ви
про се не мовили ні слова досі?
Ко м а н д о р
Я волі вашої не хтів стісняти.
Д о л о р е с
Се чудно слухати, як наречений
боїться положить найменший примус
на ту, що хутко сам же він прив'яже
ще не такими путами до себе.
К о м а н д о р
Не я її зв'яжу, а бог і право.
Не буду я вільніший, ніж вона.
Д о л о р е с

Чоловіки не часто так говорять,
а хоч говорять — хто з їх слово держить?
К о м а н д о р
Тепер я не дивую, сеньйорито,
що ви не хтіли досі вийти заміж, —
без певності не варто брати шлюбу.
А н н а
Чи всі ж ту певність мають?
К о м а н д о р
Донно Анно,
коли б я знав, що ви мене не певні,
або не певен був себе чи вас,
я б зараз повернув вам ваше слово,
поки не пізно. Бо як буде дано
велику присягу...
А н н а
Ох, се аж страшно!
К о м а н д о р
То не любов, що присяги боїться.
Вам справді страшно?
А н н а
Ні, се я жартую.
(До Долорес).
Ну, я ж тобі казала — він гора!
К о м а н д о р
Знов жарт якийсь? Веселі ви сьогодні.
А н н а
Чому ж мені веселою не бути,
коли я можу так на вас впевнятись,
як на камінну гору! Адже правда?
К о м а н д о р
(подає Анні руку, щоб вести її. Анна приймає)
Так, донно Анно. Я вам докажу,
що ви не помиляєтесь.
Ідуть. Долорес трохи позаду їх.

А н н а
(несподівано голосно до Долорес)
А знаєш,
мені він здався кращим на портреті,
ніж так.
Долорес, ужахнувшись, мовчки дивиться на неї.
К о м а н д о р
Хто?
А н н а
Наречений Долоріти.
К о м а н д о р
Хто ж він такий?
А н н а
Се поки що секрет.
Та він сьогодні буде в нас на балі.
Виходять всі троє.
С г а н а р е л ь
(слуга дон Жуана. Увіходить, оглядаючись,
наближається до гробниці)
А вийдіть, пане!
Д о н Ж у а н
(виходить)
Як? То ти вже тута?
С г а н а р е л ь
Привіт від донни Соль. Вона не хоче,
щоб ви до неї йшли, — боїться слави,
дуенья в неї зла. Вона воліє,
урвавшися як-небудь на часинку,
прийти сюди сама.
Д о н Ж у а н
Уже? Так хутко?
С г а н а р е л ь
Вам наче недогода?
Д о н Ж у а н
(не слухає)

Роздобудь
мені який костюм для маскаради,
але порядний.
С г а н а р е л ь
Звідки ж ви дізнались,
що донна Соль на маскараді буде
у молодої командора? Значить,
ви хочете її зустріти там
і взять сюди?
Д о н Ж у а н
(захоплений іншою думкою)
Кого?
С г а н а р е л ь
Та донну Соль!
Кого ж іще? Хіба ми не для неї
пригналися в Севілью?
Д о н Ж у а н
Я не знаю.
Побачимо.
С г а н а р е л ь
Ану ж ви розминетесь,
то що я буду тут робити з нею?
Д о н Ж у а н
Нічого. Ти собі в таверну підеш,
вона ж до чоловіка.
С г а н а р е л ь
Ей, мій пане!
Я доказав би кращого лицарства,
якби-то я був пан, а ви — слуга.
Виходить. Дон Жуан ховається в мавзолей.

II

Осередній дворик (patio) в оселі сеньйора Пабло де Альварес, уряджений на маврітанський лад, засаджений квітками, кущами і

невисокими деревами, оточений будовами з галереєю під аркадами, що поширена посередині виступом рундука і ложею (великою нішею); покрівля галереї рівна, з балюстрадою, як орієнтальний дах, і поширена в середній частині тим самим способом, що і галерея внизу; в обидва поверхи галереї ведуть з дворика осібні сходи: широкі і низькі — наділ, високі й вузенькі — нагору. Дім і галерея ясно освітлені. В дворику світла нема. На передньому плані дворика — альтанка, обплетена виноградом.

Дон Пабло і донна Мерседес, батько й мати Анни, розмовляють з командором у дворику. Вгорі по галереї походжає скілька гостей — ще небагато, — з ними донна Анна.

К о м а н д о р

Дозволите мені сюди просити
прекрасну донну Анну на хвилинку?

Д о н н а М е р с е д е с

Аніто, йди сюди! Тут дон Гонзаго!

А н н а

(перехиляється через балюстраду і заглядає вниз)

А вам сюди не ласка завітати?
Ах, правда, не горі нагору йти!
(Збігає, сміючись, прудко вділ).

Д о н н а М е р с е д е с

Ти, Анно, надто голосно смієшся.

Д о н П а б л о

І жарти сі мені не до сподоби.
Ти мусиш пам'ятати...

К о м а н д о р

Не сваріте
моєї нареченої за теє,
що близький шлюб її не засмутив.
Я звик до жартів донни Анни.

Д о н н а М е р с е д е с

Пабло,
нам слід піти нагору гості бавить.

К о м а н д о р

Прошу лишитись трошки. В нас в Кастільї
не звичай нареченим бути вдвох.
Та я не забарю вас. Донно Анно,
прошу прийняти сю малу ознаку
великої пошани і любові.
(Виймає з-під плаща коштовний перловий убір для голови і склоняється перед Анною).
Д о н н а М е р с е д е с
Що за чудові перли!
Д о н П а б л о
Командоре,
чи не занадто дорогий дарунок?
К о м а н д о р
Для донни Анни?!
А н н а
От ви задля чого
мене питали вранці про убрання!
К о м а н д о р
Боюсь, я, може, не зумів добрати...
Але я думав, що як біле вбрання,
то білі перли саме...
А н н а
Дон Гонзаго,
ви хочете зовсім не мати вад,
а се вже й не гаразд, — се пригнітає.
Д о н н а М е р с е д е с
(нишком, сіпнувши Анну)
Аніто, схаменись! Ти ж хоч подякуй!
Анна мовчки вклоняється командорові глибоким церемоніальним поклоном.
К о м а н д о р
(здіймає убір над її головою)
Дозвольте, щоб я сам поклав сі перли
на гордовиту сю голівку, вперше
похилену передо мною низько.

А н н а
(раптом випростується)
Хіба інакше ви б не досягли?
К о м а н д о р
(наложивши на неї убір)
Як бачите, досяг.

Дворик сповняється юрбою маскованих і немаскованих, розмаїто убраних гостей, — одні зійшли з горішньої галереї, а другі увійшли з надвірньої брами. Межи тими, що надійшли з брами, одна маска в чорному, широкому, дуже фалдистому доміно, обличчя їй щільно закрите маскою.

Г о л о с и в ю р б і г о с т е й
(що зійшли з галереї)
Де наш господар?
Де господині?
Д о н П а б л о
Ось ми, любі гості.
Д о н н а М е р с е д е с
(до новоприбулих)
Таке рясне блискуче гроно гостей
красить наш дім.
П і д с т а р к у в а т а г о с т я
(з новоприбулих до другої, давнішої, нишком)
Либонь, вже зрахувала
і скільки нас, і скільки ми коштуєм!..
Г о с т я д р у г а
(так само до попередньої)
О, вже ж, Мерседес на рахунки бистра,
лиш на гостинність повільніша трохи...
Г о с т я-п а н н о ч к а
(до Анни, вітаючись)
Аніто, як же ти препишно вбрана!
(Тихше).

А тільки в білому ти забліда.
А н н а
О, се нічого, се тепера мода.
(Ще тихше).
Як хочеш, я білил тобі позичу,
бо в тебе навіть і чоло червоне.
П а н н о ч к а
Не треба, дякую.
(Одвертається, відступивши, і поправляє маску й волосся, щоб закрити лоба).
М о л о д а п а н і
(нишком до другої, показуючи очима на Анну)
Який убір!
Д р у г а м о л о д а п а н і
(іронічно)
Та тільки ж і потіхи! Бідна Анна!..
С т а р и й г і с т ь
(до дона Пабло)
А що, дон Пабло? вже тепер нарешті
покличе вас король до свого двору, —
такого зятя тесть...
Д о н П а б л о
Його величність
не по зятях, а по заслузі цінить.
С т а р и й г і с т ь
На жаль, оцінки часом довго ждати.
Д о н П а б л о
Чи довго, ви сами зазнали ліпше.
(Повертається до іншого).
Ви, графе? Як я радий! Честь яка!

Господар, господині, командор і гості йдуть у дім долішнім входом. Маска "Чорне доміно" лишається в дворику, незамітно відступивши в тінь від кущів. Незабаром Анна з молодшими дамами з'являється на

горішньому рундуці.
Слуги розносять лимонаду та інші холодощі.

Д о н Ж у а н
(замаскований, у маврітанському костюмі, з гітарою, входить з брами на дворик, стає проти рундука і, по короткій прелюдії, співає)
У моїй країні рідній
єсть одна гора з кришталю,
на горі тій, на шпилечку,
сяє замок з діамантів.
Лихо моє, Анно!
І росте посеред замку
квітка, в пуп'янку закрита,
на пелюсточках у неї
не роса, а тверді перли.
Лихо моє, Анно!
І на гору кришталеву
ні стежок нема, ні сходів,
в діамантовому замку
ані брами, ані вікон.
Лихо моє, Анно!
Та комусь не треба стежки,
ані сходів, ані брами,
з неба він злетить до квітки,
бо кохання має крила.
Щастя моє, Анно!
Під час співу "Чорне доміно" трохи виступає з кущів і прислухається, під кінець ховається.
К о м а н д о р
(виходить на горішній рундук під кінець співу)
Які се тута співи, донно Анно?
А н н а
Які? Не знаю, певне, маврітанські.
К о м а н д о р
Я не про те питаю.

А н н а
А про що ж?
(Не ждучи відповіді, бере у слуги шклянку лимонади
і спускається до дон Жуана).
А н н а
(до дон Жуана, подаючи лимонаду)
Бажаєте прохолодитись, може?
Д о н Ж у а н
Спасибі, не вживаю холодощів.
Анна кидає шклянку в кущі.
К о м а н д о р
(надходить слідом за Анною)
Вам до сподоби пісня, донно Анно?
А н н а
А вам?
К о м а н д о р
Мені зовсім не до сподоби.
Д о н Ж у а н
Я вам не догодив, сеньйоре? Шкода.
Я думав, що зарученим то саме
і слід почути пісню про кохання.
К о м а н д о р
В тій вашій пісні приспів недоречний.
Д о н Ж у а н
На жаль, його не міг я проминути, —
так вимагає маврітанський стиль.
А н н а
Ви до костюма добирали пісню?

З брами увіходить гурт молодіжі, паничів; побачивши Анну, молодіж оточує її.

Г о л о с и з г у р т у
О донно Анно! донно Анно, просим,
з'явіть нам ласку! Се ж остатній вечір

дівочої незв'язаної волі!
А н н а
Мої панове, в чім бажання ваше?
О д и н л и ц а р
Ми просимо, щоб ви сами вказали,
Хто має вам служить в которім танці.
А н н а
Щоб я сама просила?..
Д р у г и й л и ц а р
Не просити,
наказувати маєте! Ми будем
рабами вашими в сей вечір!
А н н а
Добре,
що хоч не довше, бо вже я не знаю,
що б вам на те сказали ваші дами.
Чи, може, вас від їх рятують маски?
Т р е т і й л и ц а р
(скидаючи маску)
Всі зорі бліднуть перед сонцем!
А н н а
Дійсно,
сей комплімент не потребує маски,
бо він доволі вже поважний віком.
Лицар знов надіває маску і відступає в гурт.
А н н а
(до молодіжі)
Що ж, станьте в ряд, я буду призначати.
Всі стають в ряд, і дон Жуан між ними.
К о м а н д о р
(тихо до Анни)
Чи се такий в Севільї звичай?
А н н а
Так.
К о м а н д о р

Чи й я повинен стати?
А н н а
Ні.
Командор відходить.
Панове,
ви вже готові?
(До дон Жуана).
Як же ви, поклонче
змінливої планети, стали в ряд?
Хіба вам звичай дозволяє танці?
Д о н Ж у а н
Для надзвичайної зламаю звичай.
А н н а
За се я вам даю танець найперший.

Дон Жуан вклоняється по-східному: прикладає правицю до серця, до уст і до чола, потім закладає руки навхрест на грудях і схиляє голову. При тих рухах поблискує золотий перстень на мізинці.
Д о н Ж у а н
Один?
А н н а
Один. Вам другого не буде.
(До молодіжі).
Я вас, панове, позначу рукою,
хай всяк свою чергу запам'ятає.
(Швидко вказує рукою на кождого панича по черзі, один панич зостається непозначеним).
П а н и ч
А я ж? А я? Мені ж яка черга?
О д и н з г у р т у
Остатня, очевидно.
Сміх. Панич стоїть збентежений.
А н н а
(до панича)
Мій сеньйоре,

я мусульманину дала найпершу,
бо він остатнім буде в царстві божім,
ви ж, я в тім певна, добрий католик,
і вам не страшно буть остатнім тута.
П а н и ч
Се в перший раз, що я б хотів буть мавром!
Д о н Ж у а н
Е, не в чергу попав ваш комплімент, —
либонь, судився вам душі рятунок!
А н н а
(плеще в долоні)
Мої піддані! годі! Час до танцю!
(Перша рушає нагору, за нею молодь).

З горішнього поверху чутно грім музики. Починаються танці, що розпросторюються на горішній рундук і галерею. Донна Анна йде в першій парі з дон Жуаном, потім її переймають інші паничі по черзі. Командор стоїть на розі ніші, прихилившись до виступу стіни, і дивиться на танці. "Чорне доміно" зорить здолу і непомітно для себе виходить на освітлене місце перед рундуком. Дон Жуан, скінчивши танець, схиляється на балюстраду, завважає "Чорне доміно" і зіходить уділ, воно тим часом поспішно ховається в тінь.

М а с к а-С о н я ш н и к
(входить збоку, переймає дон Жуана і хапає його за руку)
Ти дон Жуан! Я знаю!
Д о н Ж у а н
Я хотів би
тебе так добре знати, гарна маско.
М а с к а-С о н я ш н и к
Ти знаєш! Не вдавай! Я — донна Соль!
(Зриває з себе маску).
Д о н Ж у а н
Пробачте. В соняшнику справді трудно
впізнати сонце.

Д о н н а С о л ь
Ти смієшся з мене?
Тобі ще мало глуму?
Д о н Ж у а н
Де? Якого?
Д о н н а С о л ь
(понуро)
Я тільки що була на кладовищі.
Д о н Ж у а н
Вас бачив хто?
Д о н н а С о л ь
Сього ще бракувало!
Ніхто, запевне.
Д о н Ж у а н
Ну, то в чім же діло?
Хіба зустрітися на маскараді
не веселіше, ніж на кладовищі?
Д о н н а С о л ь
(сягає рукою за пояс)
О! я забула взяти свій кинджал!
Д о н Ж у а н
(вклоняючись, подає їй свій стилет)
Прошу, сеньйоро.
Д о н н а С о л ь
(відштовхує його руку)
Геть!
Д о н Ж у а н
(ховає стилет)
Непослідовно.
Що ж вам бажано, прехороша пані?
Д о н н а С о л ь
Не знаєте?
Д о н Ж у а н
Ні, далебі, не знаю.
Д о н н а С о л ь

Ви пам'ятаєте, що ви писали?
Д о н Ж у а н
Я вам писав: "Покиньте чоловіка,
як він вам осоружний, і втікайте".
Д о н н а С о л ь
З ким?
Д о н Ж уа н
А конечне треба з кимсь?
Хоч і зо мною. Можу вас провести.
Д о н н а С о л ь
Куди?
Д о н Ж у а н
В Кадікс.
Д о н н а С о л ь
Навіщо?
Д о н Ж у а н
Як навіщо?
Хіба на волю вирватись — то мало?
Д о н н а С о л ь
То ви мене просили на стрівання,
щоб се сказати?
Д о н Ж у а н
А для чого ви
на те стрівання йшли? Чи ви хотіли
підсолодити трохи гірку страву
подружніх обов'язків? Вибачайте,
я солодощів готувать не вчився. |
Д о н н а С о л ь
(подається до сходів на рундук)
Ви ще мені заплатите за се!
"Ч о р н е д о м і н о"
(виходячи на світло і переймаючи донну Соль.
Ненатурально зміненим голосом)
Твій муж тобі дозволить плату взяти?

Донна Соль миттю вибігає геть за браму.
"Чорне доміно" хоче сховатись у тінь,
дон Жуан заступає йому дорогу.

Д о н Ж у а н
Ти хто, жалобна маско?
"Ч о р н е д о м і н о"
Тінь твоя!

Спритно втікає від дон Жуана, ховаючись поза кущами, забігає в альтанку і там прищулюється. Дон Жуан, втерявши "Чорне доміно" з очей, подається в інший бік, шукаючи його. На горішньому рундуці донна Анна танцює сегедильї.

О д и н л и ц а р
(коли Анна скінчила танець)
Осе ж ви танцювали, донно Анно,
по наших всіх серцях.

А н н а
Невже? Здавалось
мені, що я танцюю по помості.
Чи се у вас такі тверді серця?
Д р у г и й л и ц а р
(підходить до Анни і вклоняється, запрошуючи до танцю)
Тепер моя черга.
А н н а
(складає долоні)
Сеньйоре, пробі!
Д р у г и й л и ц а р
Я підожду. Але черга за мною?
А н н а
Звичайно.
(Встає і, замішавшись межи гостями, зникає, потім з'являється в дворику, вийшовши долішніми сходами).

Донна Анна надходигь до альтанки. "Чорне доміно" вибігає звідти швидко, але без шелесту, і ховається в кущах. Анна падає в знесиллі на широкий ослін в альтанці.

Д о н Ж у а н
(наближається до неї)
Се ви тут? Вибачайте, вам недобре?
А н н а
(сіла рівніше)
Ні, просто втомлена.
Д о н Ж у а н
Іти на гору?
А н н а
Як?.. А!.. Між іншим, я найбільш втомилась
від безконечних дотепів сей вечір.
Д о н Ж у а н
Я в думці мав не дотеп.
А н н а
Що ж інакше?
Д о н Ж у а н
Я думав: що могло примусить вас
нагірної в'язниці домагатись?
А н н а
В'язниці? Я гадаю, просто замку,
а замки завжди на горі стоять,
бо так величніше і неприступніш.
Д о н Ж у а н
Я дуже поважаю неприступність,
як їй підвалиною не каміння,
а щось живе.
А н н а
Стояти на живому
ніщо не може, бо схибнеться хутко.
Для гордої і владної душі
життя і воля — на горі високій.

Дон Ж у а н
Ні, донно Анно, там немає волі.
З нагірного шпиля людині видко
простори вільні, та вона сама
прикована до площинки малої,
бо леда крок — і зірветься в безодню.
А н н а
(в задумі)
То де ж є в світі тая справжня воля?..
Невже вона в такім житті, як ваше?
Адже між людьми ви, мов дикий звір
межи мисливцями на полюванні, —
лиш маска вас боронить.
Д о н Ж у а н
Полювання
взаємне межи нами. Що ж до маски —
се тільки хитрощі мисливські. Зараз
її не буде.
(Скидає маску і сідає коло Анни).
Вірте, донно Анно:
той тільки вільний від громадських пут,
кого громада кине геть від себе,
а я її до того сам примусив.
Ви бачили такого, хто, йдучи
за щирим голосом свойого серця,
ніколи б не питав: "Що скажуть люди?"
Дивіться, — я такий. І тим сей світ
не був мені темницею ніколи.
Легенькою фелюкою злітав я
простор морей, як перелітна птиця,
пізнав красу далеких берегів
і краю ще не знаного принаду.
При світлі волі всі краї хороші,
всі води гідні відбивати небо,
усі гаї подібні до едему!

А н н а
(стиха)
Так... се життя!
Пауза.

Нагорі знов музика й танці.

Д о н Ж у а н
Як дивно! знов музика.
А н н а
Що ж дивного?
Д о н Ж у а н
Чому, коли вмирає
старе і горем бите, всі ридають?
А тут — ховають волю молоду,
і всі танцюють...
А н н а
Але й ви,сеньйоре,
теж танцювали.
Д о н Ж у а н
0, якби ви знали,
що думав я тоді!
А н н а
А що?
Д о н Ж у а н
Я думав:
"Коли б, не випускаючи з обіймів,
її помчати просто на коня
та й до Кадікса!"
А н н а
(встає)
Чи не забагато
ви дозволяєте собі, сеньйоре?
Д о н Ж у а н
Ох, донно Анно, та невже потрібні

і вам оті мізерні огорожі,
що нібито обороняти мають
жіночу гідність? Я ж бо силоміць
не посягну на вашу честь, не бійтесь.
Жінкам не тим страшний я.
А н н а
(знов сідає)
Дон Жуане,
я не боюся вас.
Д о н Ж у а н
Я вперве чую
такі слова з жіночих уст! Чи, може,
ви тим собі додаєте одваги?
А н н а
Одвага ще не зрадила мене
в житті ні разу.
Д о н Ж у а н
Ви й тепер в ній певні?
А н н а
Чому ж би ні?
Д о н Ж у а н
Скажіть мені по правді,
чи ви зазнали волі хоч на мить?
А н н а
У сні.
Д о н Ж у а н
І в мрії?
А н н а
Так, і в мрії теж.
Дон Ж у а н
То що ж вам не дає ту горду мрію
життям зробити? Тільки за поріг
переступіть — і цілий світ широкий
одкриється для вас! Я вам готовий
і в щасті і в нещасті помагати,

хоч би від мене серце ви замкнули.
Для мене найдорожче — врятувати
вам гордий, вільний дух! О донно Анно,
я вас шукав так довго!
А н н а
Ви шукали?
Та ви ж мене зовсім не знали досі!
.Д о н Ж у а н
Не знав я тільки вашого імення,
не знав обличчя, але я шукав
у кожному жіночому обличчі
хоч відблиска того ясного сяйва,
що променіє в ваших гордих очах.
Коли ми двоє різно розійдемось,
то в божім твориві немає глузду!
А н н а
Стривайте. Не тьмаріть мені думок
речами запальними. Не бракує
мені одваги йти в широкий світ.
Д о н Ж у а н
(встає і простягає їй руку)
Ходім!
А н н а
Ще ні. Одваги тут не досить.
Д о н Ж у а н
Та що ж вас не пускає?.Сії перли?
Чи та обручка, може?
А н н а
Се? Найменше!
(Здіймає перловий убір з голови і кладе на ослоні, а обручку, знявши,
держить на простягненій долоні).
Ось покладіть сюди і ваш перстеник.
Д о н Ж у а н
Навіщо він вам?
А н н а

Не бійтесь, не надіну.
В Гвадалквівір я хочу їх закинуть,
як будемо переїздити міст.
Д о н Ж у а н
Ні, сього персня я не можу дати.
Просіть, що хочете...
А н н а
Просити вас
я не збиралась ні про що. Я хтіла
лиш перевірити, чи справді є
на світі хоч одна людина вільна,
чи то все тільки "маврітанський стиль",
і ви самі за ту хвалену волю
не віддасте й тоненької каблучки.
Д о н Ж у а н
А все життя віддам!
Ан н а
(знов простягає руку)
Обручку!
Д о н Ж у а н
Анно!
Обручка та не є любові знак.
А н н а
А що ж? кільце з кайданів? Дон Жуане,
І вам не сором в тому признаватись?
Д о н Ж у а н
Я слово честі дав її носити.
А н н а
Ах, слово честі?
(Встає).
Дякую, сеньйоре,
що ви мені те слово нагадали.
(Надіває знову убір і свою обручку і хоче відійти).
Д о н Ж у а н
(падає на коліна)

Я вас благаю, донно Анно!
А н н а
(з гнівним рухом)
Годі!
Доволі вже комедії! Вставайте!
(Обертається і бачить командора, що наближається від дому до альтанки).
Прошу вас, дон Гонзаго, проведіть
мене нагору знову.
К о м а н д о р
Донно Анно,
скажіть мені того сеньйора ймення.
А н н а
Той лицар — наречений Долоріти.
Інакше він не сміє називатись.
Д о н Ж у а н
У мене єсть імення — дон Жуан.
Се ймення всій Іспанії відоме!
К о м а н д о р
Ви той баніт, кого король позбавив
і честі, й привілеїв? Як ви сміли
в сей чесний дім з'явитись?
Д о н Ж у а н
Привілеї
король дає, король і взяти може.
А честь моя, так само, як і шпага,
мені належать — їх ніхто не зломить!
Чи хочете попробувати, може?
(Вихоплює шпагу і стає в позицію до поєдинку).
К о м а н д о р
(закладає руки навхрест)
З банітами ставать до поєдинку
не личить командорові.
(До Анни).

Ходім.
(Бере Анну під руку і рушає, обернувшись плечима до дон Жуана).

Дон Жуан кидається за командором услід і хоче проткнути його шпагою. З тіні виринає "Чорне доміно" і хапає дон Жуана за руку обома руками.

"Ч о р н е д о м і н о"
(незміненим голосом, так що можна пізнати голос Долорес)
Немає честі нападати ззаду!

Анна оглядається. Дон Жуан і Долорес вибігають за браму.
К о м а н д о р
Не оглядайтесь.
А н н а
Вже нема нікого.
К о м а н д о р
(випускає Аннину руку і змінює спокійний тон на грізний)
Він як сюди дістався, донно Анно?
А н н а
Кажу ж вам, як Долорес наречений.
К о м а н д о р
Чого ж було стояти на колінах?
А н н а
Кому?
К о м а н до р
Та вже ж йому тут перед вами!
А н н а
Не навпаки? Ну, то про що ж розмова?
К о м а н д о р
І ви могли дозволити...
А н н а
Мій боже!
Хто ж дозволу на сії речі просить?
Се, може, та кастільська етикета

наказує звертатися до дами:
"Дозвольте, пані, стати на коліна".
У нас за сеє кожна осміяла б.
К о м а н д о р
Як ви привикли все збувати сміхом!
А н н а
Та змилуйтесь! якби я кожен раз,
відкоша даючи, лила ще сльози,
то в мене б очі вилиняли досі!
Невже б вам справді так сього хотілось?
Вам дивно се, що я за ним услід
не простягаю рук, не плачу гірко,
не сповідаюся тут перед вами
в злочинному коханні, що мов буря
налинуло на серце безборонне?
Була б я мов Ізольда в тім романі,
та шкода, я до того не в настрою, —
якраз охоту маю.до фанданга!
О! чую, саме грають... la-la-la!..
Ходім, дон Гонзаго! я полину,
як біла хвиля, у хибкий танець,
а ви спокійно станете, мов камінь.
Бо знає камінь, що танок свавільний
скінчить навіки хвиля — коло нього.

Командор веде Анну попід руку нагору, де танцюють.

III

Печера на березі моря в околиці Кадікса. Дон Жуан сидить на камені і точить свою шпагу. Сганарель стоїть коло нього.

С г а н а р е л ь
Навіщо ви все точите ту шпагу?
Д о н Ж у а н

Так, звичка.
С г а н а р е л ь
Ви ж тепер на поєдинки
вже не виходите.
Д о н Ж у а н
Не маю з ким.
С г а н а р е л ь
Хіба людей не стало?
Д о н Ж у а н
Всі ті люди
не варті сеї шпаги.
С г а н а р е л ь
Може, й шпага
когось не варта?
Д о н Ж у а н
(грізно)
Ти!!
С г а н а рель
Пробачте, пане,
то жарт безглуздий. Я вже й сам не тямлю,
де в мене тії дурощі беруться, —
от наче щось сіпне!
Д о н Ж у а н
Іди! Не застуй!

Сганарель, посміхнувшись, виходить.

(Дон Жуан далі точить шпагу).
Ет, знову пощербив! Геть, на зламання!
(Кидає шпагу).
С г а н а р е л ь
(вбігає, швидко і нишком)
Мій пане, утікаймо!
Д о н Ж у а н
Ще чого?

С г а н а р е л ь
Нас викрито. Я бачив: недалечке
чернець якийсь блукає.
Д о н Ж у а н
Ну то що?
С г а н а р е л ь
Се шпиг від інквізиції, напевне,
а може, й кат з отруєним стилетом.
Д о н Ж у а н
Шпигів я не боюся — звик до них,
а шпага в мене довша від стилета.
Веди ченця, коротша буде справа.
Скажи йому, що сповіді бажає
всесвітній грішник дон Жуан.
С г а н а р е л ь
Гаразд.
Ви не дитина, я при вас не нянька.

Виходить і незабаром приводить в печеру ченця, невисокого на зріст, тонкого, в одежі "невидимок" — в чорній відлозі (каптурі), що закриває все обличчя, тільки, для очей у ній прорізані дірки.

Дон Жу а н
(встає назустріч із шпагою в руках)
Мій отче, або, може, краще — брате,
чому завдячую такі святії
одвідини?

Чернець робить рукою знак, щоб Сганарель вийшов.

Ти вийди, Сганарелю.
(Бачачи, що Сганарель не спішиться, пошепки до нього).
Поглянь, в ченця рука жіноча.
С г а н а р е л ь

Щоб їх!
(Махнувши рукою, виходить),

Дон Жуан кладе шпагу на камінь. З-під одкинутої відлоги раптом виступає обличчя Долорес.

Д о н Ж у а н
Долорес?! Ви? і знов у сій печері...
Д о л о р е с
Я знов прийшла порятувати вас.
Д о н Ж у а н
Порятувати? Хто ж се вам сказав,
що нібито мені рятунку треба?
Д о л о р е с
Сама я знала се.
Д о н Ж у а н
Я ж не слабий,
як бачите, — веселий, вільний, дужий.
Д о л о р е с
Ви хочете, щоб вам здавалось так.
Д о н Ж у а н
(на мить замислюється, але хутко підводить голову різким, упертим рухом)
Я бачу, сеньйорито, ваша одіж
настроїла вас на чернечий лад.
Але я вам не буду сповідатись, —
мої гріхи не для панянських слухів.

Долорес мовчки виймає два сувої пергаменту і подає їх дон Жуанові.

Ні, вибачте, Долорес! Я не хтів
зневажить вас, мені було б се прикро.
Що ви мені принесли?
Д о л о р е с
Прочитайте.

Д о н Ж у а н
(швидко переглядає пергаменти)
Декрет від короля... і папська булла...*
Мені прощаються усі злочини
і всі гріхи... Чому? З якої речі?..
І як до вас дістались сі папери?

* Булла — грамота, постанова або розпорядження папи римського, скріплені печаткою.

Дол о р е с
(спустивши очі)
Ви не догадуєтесь?
Д о н Ж у а н
О Долорес!
Я розумію. Знов ви наложили
на мене довг якийсь. Та вам відомо,
що я привик свої довги платити.
Д о л о р е с
Я не прийшла сюди з вас плату править.
Д о н Ж у а н
Я вірю вам. Але я не банкрот.
Колись я вам заставу дав — обручку,
тепер готовий виплатить весь довг.
Уже ж я не баніт, а гранд іспанський,
і вам не сором буде стать до шлюбу
зо мною.
Д о л о р е с
(із стогоном)
Боже! Діво пресвятая!
Я сподівалася, що сеє буде...
але щоб так мою остатню мрію
я мусила ховати...
(Голос ЇЇ перехоплює спазма стриманих сліз).
Д о н Ж у а н

Я вразив вас?
Та чим, Долорес?
Д о л о р е с
Ви не зрозуміли?
Гадаєте, що як іспанський гранд
дочці гідальга кине шлюбний перстень,
немов гаман з червінцями лихварці,
то в ній повинно серце розцвісти,
а не облитись крів'ю?
Д о н Ж у а н
Ні, Долорес,
і ви ж мене повинні зрозуміти:
ніякій дівчині, ніякій жінці
не був я досі винен зроду!
Д о л о р е с
Справді?
Ви, дон Жуан, нічим не завинили
проти жіноцтва?
Д о н Ж у а н
Ні. Нічим, ніколи.
Я кожен раз давав їм теє все,
що лиш вони могли змістити: мрію,
коротку хвилю щастя і порив,
а більшого з них жадна не зміщала,
та іншій і того було надміру.
Д о л о р е с
А ви самі могли змістити більше?
(Пауза).
Платити вам не прийдеться сей раз.
Візьміть назад сю золоту "заставу".
(Хоче зняти з своєї правиці обручку).
Дон Жу а н
(вдержує її руку)
Ні, то належить вам з святого права.
Д о л ор е с

Я вже сама до себе не належу.
Вже й се видиме тіло не моє.
Сама душа у сьому тілі — дим
жертовного кадила, що згорає
за вашу душу перед богом...
Д о н Ж у а н
Що се?
Я ваших слів не можу зрозуміти.
Ви мов заколота кривава жертва,
такі в вас очі... Сей декрет, ся булла..
Ви як їх здобули? Я вас благаю,
скажіть мені!
Д о л о р е с
Навіщо вам те знати?
Д о н Ж у а н
Ще, може, я зречуся тих дарів.
Д о л о р е с
Ви їх зректись не можете, я знаю.
А як вони здобуті — все одно.
Не перший раз за вас загине жінка,
якби ж то хоч, остатній!
Д о н Ж у а н
Ні, скажіть.
Коли не скажете, я можу здумать,
що спосіб добування був ганебний,
бо чесний покриву не потребує.
Д о л о р е с
"Ганебний"... "чесний"... як тепер далеко
від мене сі слова... Що ж, я скажу:
я за декрет сей тілом заплатила.
Д о н Ж у а н
Як?..
Д о л о р е с
Я не можу довше поясняти.
Ви знаєте всі норови двірські, —

там платиться за все коли не злотом,
то...
Д о н Ж у а н
Боже! Як же страшно се, Долорес!
Д о л о р е с
Вам страшно? Я сього не сподівалась.
Д о н Ж у а н
А вам?
Д о л о р е с
Я вже нічого не боюся.
Чого мені жахатися про тіло,
коли не побоялась я і душу
віддати, щоб за буллу заплатити?
Д о н Ж у а н
Та хто ж душею платить?
Д о л о р е с
Всі жінки,
коли вони кохають. Я щаслива,
що я душею викупляю душу,
не кожна жінка має сеє щастя.
Святий отець вам душу визволяє
від кар пекельних через те, що я
взяла на себе каяться довічно
за ваші всі гріхи. В монастирі
з уставом найсуворішим я буду
черницею. Обітницю мовчання,
і посту, й бичування дам я богу.
Зректися маю я всього, Жуане,
і навіть — мрій і спогадів про вас!
Лиш пам'ятать про вашу душу буду,
а власну душу занедбаю. Піде
моя душа за вас на вічні муки.
Прощайте.
Дон Жуан стоїть мовчки, приголомшений.
(Долорес рушає, але зараз зупиняється).

Ні, ще раз! Остатній раз
я подивлюся ще на сії очі!
Бо вже ж вони мені світить не будуть
в могильній тьмі того, що буде зватись
моїм життям... Візьміте ваш портрет.
(Здіймає з себе медальйон і кладе на камінь).
Я маю пам'ятать про вашу душу,
більш ні про що.
Д о н Ж у а н
Але якби я вам
сказав, що мить єдина щастя з вами
тут, на землі, дорожча задля мене,
ніж вічний рай без вас на небесах?
Д о л о р е с
(екстатичне, як мучениця на тортурах)
Я не прошу мене не спокушати!
Сей півобман... коли б він міг до краю
се серце сторожкеє одурити!
Святая діво! дай мені принести
за нього й сюю жертву!.. О Жуане,
кажіть мені, кажіть слова кохання!
Не бійтеся, щоб я їх прийняла.
Ось вам обручка ваша.
(Здіймає і хоче подати дон Жуанові обручку,
але рука знесилено падає, обручка котиться додолу).
Д о н Ж у а н
(підіймає обручку і надіває знову на руку Долорес)
Ні, ніколи
я не візьму її. Носіть її
або мадонні дайте на офіру,
як хочете. На сю обручку можна
дивитися черниці. Ся обручка
не збудить грішних спогадів.
Д о л о р е с
(тихо)

Се правда.
Д о н Ж у а н
А вашої я не віддам нікому
довіку.
Д о л о р е с
Нащо вам її носити?
Д о н Ж у а н
Душа свої потреби має й звички,
так само, як і тіло. Я хотів би,
щоб ви без зайвих слів се зрозуміли.
Д о л о р е с
Пора вже йти мені... Я вам прощаю
за все, що ви...
Д о н Ж у а н
Спиніться! Не тьмаріть
ясного спогаду, про сю хвилину!
За що прощати? Я ж тепера бачу,
що я і вам не завинив нічого.
Адже ви через мене досягли
високого, пречистого верхів'я!
Невже мене за се прощати треба?
О ні, либонь, ви в слові помилились!
У серці сторожкім такеє слово
вродитись не могло. Вам не потрібні
такі слова, коли ви стали вище
від ганьби й честі. Правда ж так, Долорес?
Д о л о р е с
Здається, слів ніяких більш не треба.
(Хоче йти).
Д о н Ж у а н
Стривайте ще, Долорес... Ви в Мадріді
одвідали сеньйору де Мендоза?
Д о л о р е с
(спиняється)
Ви... ви... мене питаєте про неї?

Д о н Ж у а н
Я бачу, рано вам ще в монастир.
Д о л о р е с
(перемагає себе)
Я бачила її.
Д о н Ж у а н
Вона щаслива?
Д о л о р е с
Здається, я щасливіша від неї.
Дон Жу а н
Вона про мене не забула?
Д о л о р е с
Ні.
Д о н Ж у а н
Почім ви знаєте?
Д о л о р е с
Я серцем чую.
Д о н Ж у а н
Се все, що хтів я знати.
Д о л о р е с
Я вже йду.
Д о н Ж у а н
Ви не питаєте мене, навіщо
мені се треба знати?
Д о л о р е с
Не питаю.
Д о н Ж у а н
І вам не тяжко се?
Д о л о р е с
Я не шукала
ніколи стежки легкої. Прощайте.
Д о н Ж у а н
Прощайте. Я ніколи вас не зраджу.
Долорес закриває раптом обличчя відлогою і виходить з печери не оглядаючись.

Сганарель увіходить і докірливо дивиться на дон Жуана.

Д о н Ж у а н

(скоріш до себе, ніж до слуги)

Яку я гарну вигартував душу!

С г а н а р е л ь

Чию? Свою?

Д о н Ж у а н

Ущипливе питання,

хоч несвідоме!

С г а н а р е л ь

Думаєте, пане?

Д о н Ж у а н

А ти що думаєш?

С г а н а р е л ь

Що я видав вас

ковадлом і клевцем, а ще ніколи

не бачив ковалем.

Д о н Ж у а н

То ще побачиш.

С г а н а р е л ь

Шкода! пропало вже!

Д о н Ж у а н

Що? де пропало?

С г а н а р е л ь

Пішла в черниці ваша доля, пане.

Д о н Ж у а н

То ти підслухував?

С г а н а р е л ь

А ви й не знали?

Хто має слуги, той повинен звикнуть,

що має повсякчас конфесьйонал.

Д о н Ж у а н

Але щоб так нахабно признаватись!..

С г а н а р е л ь

То треба буть слугою дон Жуана.

Мій пан відомий щирістю своєю.
Д о н Ж у а н
Ну, не плещи!.. То тінь моя пішла,
зовсім не доля. Доля жде в Мадріді.
Сідлай лиш коней. Ми тепер поїдем
ту долю добувати. Швидше! Миттю!
Сганарель виходить. Дон Жуан бере шпагу до рук і проводить рукою по лезі, пробуючи її гострість, при тому всміхається.

IV

Оселя командорова в Мадріді. Опочивальня донни Анни, велика, пишно, але в темних тонах убрана кімната. Високі, вузькі вікна з балконами сягають сливе до підлоги, жалюзі на них закриті. Донна Анна у сивій з чорним півжалобній сукні сидить
при столику, перебирає у скриньці коштовні покраси і приміряє їх до себе, дивлячись у свічадо.
К о м а н д о р
(увіходить)
Чого се ви вбираєтесь?
А н н а
На завтра
покраси вибираю. Завтра хочу
піти на бій биків.
К о м а н д о р
У півжалобі?!
А н н а
(з досадою відсуває покраси)
Ох, ті жалоби! і коли їм край?
К о м а н д о р
(спокійно)
Ся має вісім день іще тривати.
По дядькові вона не дуже довга.
А н н а
Найцікавіше те, що я і в вічі

не бачила ніколи того дядька.
К о м а н до р
То справи не зміняє. Ви тепер
належите до дому де Мендозів,
тож вам годиться шанувати пам'ять
всіх свояків.
А н н а
Продовж їм, боже, віку!
Бо се тепер по дядькові жалоба,
а то була по тітці, перед нею ж —
коли б не помилитись! — брат у третіх
чи небіж у четвертих нам помер...
К о м а н д о р
На кого ви розсердились?
А н н а
Я тільки
хотіла пригадати, скільки днів
я не була в жалобі з того часу,
як з вами одружилась.
К о м а н д о р
Цілий місяць.
А н н а
(іронічно)
Ах, цілий місяць? Се багато, справдії
К о м а н д о р
Не розумію вашої досади.
Невже-таки для марної розваги
ладні ви занедбати всі почесні
звичаї давні?
А н н а
(встає)
Що се за слова?
Я не додержую звичаїв чесних?
Коли я що ганебного вчинила?
К о м а н д о р

Про щось ганебне й мови буть не може,
але для нас і збочення найменше
було б ступнем до прірви. Не забудьте,
що командорський плащ мені дістався
не просьбами, не грішми, не насильством,
але чеснотою. З нас, де Мендозів,
були здавен всі лицарі без страху,
всі дами без догани. Чи ж подоба,
щоб саме вас юрба могла огудить,
коли ви завтра...

А н н а

(роздражнено)

Я не йду нікуди.

К о м а н д о р

Зовсім нема потреби замикатись.
Ми завтра маємо піти до церкви.

А н н а

Я не збиралася до церкви завтра.

К о м а н д о р

А все-таки ми мусимо піти, —
казати казань має фра Іньїго.

А н н а

Се найнудніший в світі проповідник!

К о м а н д о р

Я з вами згоджуюсь. Та королева
злюбила ті казання. Отже, ходить
і цілий двір на них. Коли не буде
з усіх грандес лиш вас, то се помітять.

Анна мовчки зітхає.

(Командор виймає з кишені молитовні чітки з димчастого кришталю).

Я вам купив чітки до півжалоби,
а трохи згодом справлю з аметисту.

А н н а

(бере чітки)

Спасибі, тільки нащо се?

К о м а н д о р
Вам треба
пишнотою всіх дам переважати.
І ще, будь ласка, як прийдем до церкви,
не попускайте донні Консепсьйон
край королеви сісти. Теє місце
належить вам. Прошу вас пам'ятати,
що нам належить перше місце всюди,
бо ми його займати можем гідно,
і нас ніхто не може замінити, —
ручить за те не тільки честь Мендозів,
а й ордену мого почесний прапор.
Коли ж не тільки донна Консепсьйон,
а й королева схоче те забути,
то я не гаючись покину двір,
за мною рушить все моє лицарство,
і вже тоді нехай його величність
придержує корону хоч руками,
щоб часом не схитнулась. Я зумію
одважно боронити прав лицарських,
та тільки треба, щоб вони були
всім навіч безперечні, а для того
ми мусим пильнувать не тільки честі,
але й вимог найменших етикети,
щонайдрібніших. Хай вони здаються
для вас нудними, марними, без глузду..
А н н а
Терпливосте свята!
К о м а н д о р
Так, справді треба
молитись до терпливості святої,
коли хто хоче встоять на верхів'ї
тих прав, що вимагають обов'язків.
Права без обов'язків — то сваволя
Анна знов зітхає.

Зітхаєте? Що ж, вам було відомо,
які вас тут повинності чекають.
Свідомо ви обрали вашу долю,
і ваше каяття прийшло запізно.
А н н а
(гордо)
І в думці я не маю каяття.
Я признаю вам рацію. Забудьте
мої химери — вже вони минули.
К о м а н д о р
Осе слова справдешньої грандеси!
Тепер я пізнаю свою дружину.
Простіть, я був на мить не певен вас,
і так мені тоді самотньо стало,
і боротьба здалась мені тяжкою
за той щабель, що має нас поставить
ще вище.
А н н а
(живо)
За який щабель? Таж вище
є тільки трон!
К о м а н д о р
Так, тільки трон.
(Пауза).
Давно б я
сей план вам розказав, якби я бачив,
що ви тим жити можете, чим я.
А н н а
А ви сього не бачили?
К о м а н д о р
Я каюсь.
Але тепер я кожний крок мій хочу
робити з вами враз. Найвища скеля
лише тоді вінець почесний має,
коли зів'є гніздо на ній орлиця.

А н н а
Орлиця?
К о м а н д о р
Так, орлиця тільки може
на гострому і гладкому шпилі
собі тривку оселю збудувати
і жити в ній, не боячись безвіддя,
ні сонця стріл, ані грізьби перунів.
За те їй надгорода — високості...
А н н а
(переймає)
...у чистому нагірному повітрі
без пахощів облесливих долин.
Чи так?
К о м а н д о р
Так. Дайте руку.
Анна подає руку, він стискає.
І добраніч.
А н н а
Ви йдете?
К о м а н д о р
Так, на раду капітулу*,
як часом запізнюся, то не ждіть.

* Капітул — зібрання членів якогось ордену.

(Виходить).
Анна сідає і задумується.
Увіходить покоївка Маріквіта.
А н н а
Ти, Маріквіто? Де моя дуенья?
М а р і к в і т а
їй раптом так чогось недобре стало,
аж мусила лягти. Але як треба,
то я таки її покличу.

А н н а
Ні,
нехай спочине. Заплети мені
волосся на ніч та й іди.
М а р і к в і т а
(заплітаючи Анні коси)
Я маю
сеньйорі щось казати, тільки ждала,
щоб вийшов з дому наш сеньйор.
А н н а
Даремне.
Я від сеньйора таємниць не маю.
М а р і к в і т а
О, певна річ! Адже моя сеньйора
зовсім свята! Я саме се казала
тому слузі, як брала ті квітки.
А н н а
Який слуга? Що за квітки?
М а р і к в і т а
Недавно
слуга якийсь приніс квітки з гранати
від когось для сеньйори.
А н н а
(гнівно)
Буть не може!
Квітки з гранати, кажеш? І для мене?
М а р і к в і т а
Не знаю... Він казав... Воно-то правда —
зухвало трохи, бо квітки з гранати —
то знак жаги. Та що я поясняю!
Адже се всім відомо.
А н н а
Маріквіто,
я мушу знать, від кого ся образа!
М а р і к в і т а

Слуга імення не сказав, лиш мовив,
квітки ті даючи: "Се донні Анні
від мавра вірного".
Анна уривчасто скрикує.
Сеньйора знає,
від кого то?
А н н а
(збентежена)
Не треба тих квіток...
М а р і к в і т а
Я принесу, хоч покажу.
А н н а
Не треба!

Маріквіта, не слухаючи, вибігає і миттю вертається з китицею червоного гранатового цвіту.
(Одхиляючи квіти рукою та одвертаючись).
Геть викинь їх!
М а р і к в і т а
Я б їх собі взяла,
коли сеньйора їх не хоче. Тут же
квітки навдивовижу...
А н н а
Так... візьми...
М а р і к в і т а
От завтра я заквітчаюсь!
А н н а
Іди!
М а р і к в і т а
Чи тут не треба відчинити вікон?
Страх душно!
А н н а
(в задумі, безуважно)
Відчини.
М а р і к в і т а

(одчиняючи)
І жалюзі?
А н н а
Ні, може, видко з вулиці.
М а р і к в і т а
(одчиняючи жалюзі)
Та де ж там!
Тепер на вулиці зовсім безлюдно.
Тут не Севілья! Ох, тепер в Севільї
дзвенять-бринять всі вулиці від співів,
повітря в'ється в прудкій мадриленьї!
А тут повітря кам'яне...
А н н а
(нервово)
Ой, годі!
Маріквіта, говорячи, вихилилась Із вікна і розглядається на всі боки;
раптом робить рукою рух, наче кидаючи щось.
(Завваживши рух).
Та що ти, Маріквіто?!
М а р і к в і т а
(невинно)
Що? Нічого.
А н н а
Ти кинула до когось квітку?
М а р і к в і т а
Де ж тамі
Я нетлю проганяла... Чи сеньйора
нічого більш не потребує?
А н н а
Ні.
М а р і к в і т а
(кланяється, присідаючи)
Бажаю гарних, гарних снів!
А н н а
Добраніч!

Маріквіта вийшла, а вийшовши, полишила в кімнаті китицю з гранат.
Анна, оглянувшись на двері, тремтячою рукою бере ту китицю і з тугою дивиться на неї.
(Стиха).
Від мавра вірного...
Дон Жуан без шелесту, зручно влазить вікном, кидається на коліна перед Анною і покриває поцілунками її одежу й руки.
(Впустивши китицю, в нестямі).
Ви?!
Д о н Ж у а н
Я! ваш лицар!
Ваш вірний мавр!
А н н а
(опам'ятавшись)
Сеньйоре, хто дозволив?..
Д о н Ж у а н
(уставши)
Навіщо сеє лицемірство, Анно?
Я ж бачив, як ви тільки що держали
сю китицю.
А н н а
Се трапилось випадком.
Д о н Ж у а н
Такі випадки я благословляю!
(Простягає до Анни руки, вона борониться рухом).
А н н а
Я вас прошу, ідіть, лишіть мене!
Д о н Ж у а н
Ви боїтесь мене?
А н н а
Я не повинна
приймати вас...
Д о н Ж у а н
Які слова безсилі!
Колись я не такі од вас чував!

Ох, Анно, Анно, де ж ті ваші горді
колишні мрії?
А н н а
Ті дівочі мрії —
то просто казка.
Д о н Ж у а н
А хіба ж ми з вами
не в казці живемо? На кладовищі,
між сміхом і слізьми, вродилась казка,
у танці розцвіла, зросла в розлуці...
А н н а
І час уже скінчитись їй.
Д о н Ж у а н
Як саме?
Що вірний лицар визволить принцесу
з камінної в'язниці, і почнеться
не казка вже, а пісня щастя й волі?
А н н а
(хитає головою)
Хіба не може казка тим скінчитись,
що лицар просто вернеться додому,
бо вже запізно рятувать принцесу?
Д о н Ж у а н
О ні! такого в казці не буває!
Таке трапляється хіба в житті,
та й то в нікчемному!
А н н а
Мені нічого
од вас не треба. Я вас не прошу
ні рятувать мене, ні потішати.
Я вам не скаржусь ні на що.
Д о н Ж у а н
Ох, Анно,
хіба я сам не бачу?..
(Ніжно).

Сії очі,
колись блискучі, горді, іскрометні,
тепер оправлені в жалобу темну
і погасили всі свої вогні.
Сі руки, що були мов ніжні квіти,
тепера стали мов слонова кість,
мов руки мучениці... Сяя постать
була мов буйна хвиля, а тепера
подібна до тії каріатиди,
що держить на собі тягар камінний.
(Бере її за руку).
Кохана, скинь же з себе той тягар!
Розбий камінну одіж!
А н н а
(в знесиллі)
Я не можу...
той камінь... він не тільки пригнітає,
він душу кам'янить... се найстрашніше.
Д о н Ж у а н
Ні, ні! Се тільки сон, камінна змора!
Я розбуджу тебе вогнем любові!
(Він пориває Анну в обійми, вона схиляється йому на плече і
проривається риданням).
Ти плачеш? Сії сльози помсти просять!
Чутно, як здалека забряжчав ключ у замку,
потім на сходах чутно важкі, повільні кроки командора.
А н н а
Се похода Гонзага! Утікайте!
Дон Ж у а н
Втікати? Ні. Тепер я маю змогу
йому не уступитися з дороги.
К о м а н д о р
(увіходить і бачить дон Жуана)
Ви? Тут?
Д о н Ж у а н

Я тут, сеньйоре де Мендоза.
Прийшов подякувать за веледушність,
колись мені показану. Тепер
я рівня вам. Либонь, се вам відомо?
Командор мовчки добуває свою шпагу, дон Жуан свою, і вступають в бій.
Донна Анна скрикує.
К о м а н д о р
(оглядаючись на неї)
Я вам наказую мовчати.
Дон Жуан коле його в шию, він падає і вмирає.
Д о н Ж у а н
Край!
(Обтирає шпагу плащем командоровим).
А н н а
(до дон Жуана)
Що ви зробили!
Д о н Ж у а н
Що? Я подолав
сперечника у чеснім поєдинку.
А н н а
Сього за поєдинок не признають, —
ви будете покарані за вбивство.
Д о н Ж у а н
Мені се байдуже.
А н н а
Але мені
не байдуже, щоб тут мене взивали
подвійною вдовою
і по коханцю!
і по мужу,
Д о н Ж у а н
Я ж іще не був
коханцем вашим.
А н н а
Сеє знаєм ми.

Та хто ж тому повірить! Я не хочу
з іменням зрадниці, з печаттю ганьби
зостатися у сім гнізді осинім.
Д о н Ж у а н
Втікаймо вкупі!
А н н а
Ви ума збулися?
Се значить взяти камінь у дорогу!
Ідіть від мене, бо інакше зараз
я крик здійму й скажу, що ви хотіли
мене збезчестити, зрадецьки вбивши
сеньйора де Мендоза.
Д о н Ж у а н
Донно Анно,
ви можете сказати се?!
А н н а
(твердо)
Скажу.
Д о н Ж у а н
А що, як я скажу, що ви були
коханкою і спільницею вбивства?
А н н а
Се не по-лицарськи.
Д о н Ж у а н
А ви, сеньйоро,
по-якому збираєтесь робити?
А н н а
Я тільки боронюся. І як ви
от зараз підете із сього дому,
я всім скажу і всі тому повірять,
що тут були розбійники, та й годі.
Дон Жуан стоїть в непевності.
Ну що ж? Либонь, нема про що вам думать?
Дон Жуан мовчки вилазить вікном. Анна дивиться якусь хвилину в вікно, ждучи, поки він далеко одійде. Потім бере із скриньки покраси, викидає

їх у вікно і здіймає голосний крик.
Розбій! Розбій! Рятуйте! пробі! люди!
На крик її збігаються люди, вона падає, нібито зомліла.

V

Кладовище в Мадріді. Пам'ятники переважно з темного каменю, суворого стилю. Збоку — гранітна каплиця стародавнього будування. Ні ростин, ні квітів. Холодний, сухий зимовий день.
Донна Анна в глибокій жалобі повагом іде, несучи в руках срібний нагробний вінець. За нею йде стара дуенья. Обидві надходять до могили, де стоїть пам'ятник командорові — велика статуя з командорською патерицею в правиці, а лівицею оперта на меч з розгорненим над держалном меча сувоєм. Анна мовчки стає на коліна перед могилою, кладе вінець до підніжжя статуї і перебирає чітки, ворушачи устами.
Д у е н ь я
(діждавшись, поки Анна раз перебрала чітка)
Я насміляюся прохать сеньйору
дозволити мені зайти на хвильку,
зовсім близенько, тут-таки, при брамі,
до родички позичить рукавичок, —
я їх забула дома, на нещастя,
а холод лютий.
А н н а
Се не випадає,
щоб я лишилась тут на самоті.
Д у е н ь я
Моя сеньйоро милостива! Пробі
таж я стара, гостець мене так мучить!
Сеньйора бачить, як напухли руки?
Я, далебі, від болю ніч не спала.
А н н а
(глянувши на руки дуеньї)
А справді, спухли. Ну, вже добре, йдіть,

лиш не баріться.
Д у е н ь я
Буду поспішати.
Моя сеньйора — янгол милосердя!
(Відходить).
Ледве дуенья відійшла, з-за близького пам'ятника з'являється дон Жуан. Анна схоплюється на рівні ноги.
Д о н Ж у а н
Нарешті я вас бачу!
А н н а
Дон Жуане!
Се ви мою дуенью підкупили?
Д о н Ж у а н
Ні, я улучив мить. А хоч би й так,
то ви сами були б із того винні.
А н н а
Я?
Д о н Ж у а н
Ви. Бо хто ж примушує мене
годинами блукать по кладовищі,
вас виглядаючи? І лиш на теє,
щоб я мав щастя бачити, як ви
під охороною дуеньї тута
читаєте нещирі молитви
на гробі "незабутнього"...
А н н а
(спиняє його рухом руки)
Стривайте.
Ніхто вас не примушує — се перше,
а друге — молитви мої правдиві,
бо сталась я, хоча і мимоволі,
причиною до смерті чоловіка,
що поважав мене й любив.
Д о н Ж у а н
Сеньйоро,

поздоровляю! Успіхи великі!
А н н а
В чому?
Д о н Ж у а н
У лицемірстві.
А н н а
Я не мушу
такого вислухати.
(Раптово рушає геть).
Д о н Ж у а н
(удержуючи її за руку)
Донно Анно!
Я не пущу вас!
А н н а
Я кричати буду.
Д о н Жу а н
(випускає її руку)
Я вас благаю вислухать мене.
А н н а
Як ви покинете свій тон вразливий,
я згоджуюсь. Але кажіть коротко,
бо ще надійде хто, а я не хочу,
щоб нас побачили удвох.
Д о н Ж у а н
Дивую,
для чого вам сі пута добровільні!
Я думав — от уже розбився камінь,
тягар упав, людина ожила!
Та ні, ще наче ствердла та камінна
одежа ваша. Дім ваш — наче вежа
під час облоги: двері на замках,
а заздрі жалюзі не пропускають
ні променя, ні погляду. Всі слуги —
суворі, збройні, непідкупні...
А н н а

Значить,
були вже проби підкупити?
Д о н Ж у а н
Анно,
хіба одчай не має прав своїх?
Адже, приходячи до вас одкрито,
я чув одно: "Сеньйора не приймає".
А н н а
Подумайте самі: чи ж випадає,
щоб молода вдова, та ще й в жалобі,
приймала лицаря такої слави,
як ви, на самоті?
Д о н Ж у а н
Ох, Анно, Анно!
Мені здається, я вже трачу розум!..
Се ви? Се справді ви?.. Та сама врода...
а речі, речі! Хто вас їх навчив?
Хто одмінив вам душу?
А н н а
Дон Жуане,
ніхто мені не одмінив душі.
Вона була у мене зроду горда,
такою ж і зосталась. Я тому
замкнулася в твердиню неприступну,
щоб не посмів ніхто сказать: "Ба, звісно,
зраділа вдівонька, — ввірвався ретязь!"
Невже ж би ви сами стерпіли сеє?
Д о н Ж у а н
Хіба вже я не маю шпаги, Анно?
А н н а
Так що ж — ви обезлюдите Мадрід?
Та чи могли б ви шпагою відтяти
всі косі погляди, ухмилки, шепти,
моргання, свисти і плечей стискання,
що скрізь мене б стрічали й проводжали?

Д о н Ж у а н
Втікаймо, Анно!
А н н а
Ха-ха-ха!
Д о н Ж у а н
Вам смішно?
А н н а
Якби не засміялась, позіхнула б,
а се ж хіба миліше вам?
Д о н Ж у а н
Сеньйоро!!
А н н а
Та вже ж утретє чую сі слова,
то може й надокучити.
Д о н Ж у а н
Я бачу,
ви справді камінь, без душі, без серця.
А н н а
Хоч не без розуму — ви признаєте?
Д о н Ж у а н
О, се я признаю!
А н н а
Скажіть, навіщо
втікати нам тепер? Який в тім глузд?
Коли ви зводили дівчат і крали
жінок від чоловіків, то не дивно,
що вам траплялося втікати з ними,
а хто баніт, той, звісно, утікач.
Але себе самого посилати
в вигнання? і для чого? Щоб узяти
вдову, що ні від кого не залежна?
Самі подумайте, чи се ж не сміх?
І чим була б я вам, якби погналась
тепер із вами в світ? Запевне тільки
забавою на час короткий.

Д о н Ж у а н
Анно,
я так нікого не любив, як вас!
Для мене ви були немов святиня.
А н н а
Чому ж ви намагались нерозумно
стягти свою святиню з п'єдесталу?
Д о н Ж у а н
Бо я хотів її живою мати,
а не камінною!
А н н а
Потрібен камінь,
коли хто хоче будувати міцно
своє життя і щастя.
Д о н Ж у а н
Та невже
ви й досі вірити не перестали
в камінне щастя? Чи ж я сам не бачив,
як задихались ви під тим камінням?
Чи я ж не чув у себе на плечі
палючих сліз? Адже за тії сльози
він заплатив життям.
(Показує на статую).
А н н а
І безневинно.
Д о н Ж у а н
(відступає від неї вражений)
Коли се так...
А н н а
Авжеж, не він був винен
з неволі тої. Він тягар ще більший
весь вік носив.
Д о н Ж у а н
Його була в тім воля.
А н н а

І я по волі йшла на те життя.
Але йому було терпіти легко,
бо він мене любив. То справді щастя —-
поставити на ясному верхів'ї
того, кого кохаєш.
Д о н Ж у а н
Ті верхів'я...
Ви знаєте про їх мої думки.
А н н а
Що варта думка проти світла щастя?
Хіба ж мені страшна була б неволя
суворої сієї етикети,
якби я знала, що в моїй твердині
мене мій любий жде? що ті замки
і заздрі жалюзі лише сховають
від натрутних очей мої розкоші...
Д о н Ж у а н
Ви, Анно, мов розпеченим залізом,
словами випробовуєте серце!
Малюєте мені картину щастя
на те, щоб знов сказать: "Се не для тебе".
Та чим же маю заслужити вас?
Я через вас терплю таємну ганьбу.
Живу, немов якась душа покутна,
серед людей чужих або й ворожих,
життям безбарвним, я б сказав, негідним,
бо глузду в нім немає! Що ж вам треба?
Чи маю я зложити вам під ноги
свою так буйно викохану волю?
Чи ви повірите? — мені з одчаю
і сяя думка стала набиватись
настирливо.
А н н а
Але з одчаю тільки?
Д о н Ж у а н

Невже б хотіли ви покласти примус
помежи нами? Ви не боїтесь,
що він задавить нам любов живую,
дитину волі?
А н н а
(показує на статую командора)
Він колись казав:
"То не любов, що присяги боїться".
Д о н Ж у а н
В таку хвилину ви мені нічого
не маєте сказати, окрім згадки
про нього?!
А н н а
Що ж я можу вам сказати?
Д о н Ж у а н
(хапає її за руку)
Ні, се скінчитись мусить! Бо інакше
я присягаю, що піду от зараз
і викажу на себе.
А н н а
Се погроза?
Д о н Ж у а н
Ні, не погроза, а смертельний стогін,
бо я конаю під камінним гнітом!
Вмирає серце! Я не можу, Анно,
з умерлим серцем жити. Порятуйте
або добийте!
(Стискає їй обидві руки і весь тремтить, дивлячись їй у вічі).

А н н а
Дайте час... я мушу
подумати...
(Задумується).
Від брами наближається стежкою донна Консепсьйон — поважна грандеса, з дівчинкою і дуеньєю. Анна їх не бачить, бо стоїть плечима до

стежки. Дон Жуан перший завважає прибулих і випускає Аннині руки.
Д і в ч и н к а
(підбігаючи до Анни)
Добридень, донно Анно!
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
Сеньйора молиться, не заважай.
А н н а
(збентежена)
Добридень, донно Консепсьйон! Добридень,
Розіночко... Така мені біда
з дуеньєю — пішла по рукавиці
та й забарилась, а іти додому
мені самій по місті...
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
Донно Анно,
таж тута лицар є, провести міг би.
(До дон Жуана).
Сеньйоре де Маранья, я й не знала,
що ви сеньйорі де Мендоза родич!
Вам слід її хоч трохи розважати,
бо так заслабнути недовго з туги.
(До дівчинки, що побігла вперед).
Розіно, підожди!
(До Анни).
Моя пошана!
Дон Жуан уклоняється. Донна Консепсьйон ледве киває йому головою і проходить за дівчинкою на другий куток кладовища поза каплицею. Дуенья йде за нею, оглянувшись кілька раз цікаво на Анну і дон Жуана.
А н н а
(до дон Жуана)
Тепер ідіть убийте тую пані,
та тільки се не буде ще кінець
роботі шпаги вашої... Радійте!
Тепер уже не треба визволяти —
впаде сама з гори принцеса ваша!

(В одчаю хапається за голову).
Я знаю! ви надіялись на те,
чигаючи у засідках на мене,
що, ганьбою підбита, я з одчаю
до рук вам попаду, як легка здобич?
Але сього не буде!
Д о н Ж у а н
Присягаю —
я не хотів сього, не міг хотіти.
Негідних перемог я не шукаю.
Чим можна се поправити? Скажіте.
Готовий я зробити все для вас,
аби не бачить вас в такім одчаю.
Пауза.
Анна думає.
А н н а
Прийдіть до мене завтра на вечерю.
Я вас прийму. І ще гостей покличу.
Нам, може, краще бачитись прилюдно...
Я, може, якось... Ах, іде дуенья!
Д у є н ь я
(наближаючись)
Сеньйора хай пробачить...
А н н а
Ви не винні,
що застарі для служби.
Д у є н ь я
(жалібно)
О!..
А н н а
Ходім.
(Мовчки киває головою дон Жуанові, той низько вклоняється).
Анна з дуеньєю виходять.
С г а н а р е л ь
(виходить з каплиці)

Що ж, можна вас поздоровити, пане?
Запросини дістали на вечерю?
Та ви щось мов не раді... Се то правда —
в тім домі їсти... ще там почастують
з начиння того пана...
(Показує на статую командора).
Д о н Ж у а н
Ну,так що?
С г а н а р е л ь
Та те, що якби сей сеньйор знайшовся
там завтра при столі супроти вас,
то...
Д о н Ж у а н
Ти гадаєш, може б, я злякався?
Так я ж із ним стрівався вже не раз.
С г а н а р е л ь
То що! Мертвяк страшніший від живого
для християнина.
Д о н Ж у а н
Тільки не для мене!
С г а н а р е л ь
А все ж би ви його не запросили
на завтрашню вечерю.
Д о н Ж у а н
Бо не просять
господаря.
С г а н а р е л ь
Принаймні сповіщають.
Д о н Ж у а н
Ну що ж, іди і сповісти його.
Я бачу, ти навчився етикети
від того часу, як у гранда служиш,
а не в баніта.
С г а н а р е л ь
Як же сповістити?

Од вашого імення?
Д о н Ж у а н
Та звичайне.
С г а н а р е л ь
Чого ж мені іти? Простіше ж вам.
Д о н Ж у а н
То дбав про етикету, а тепера
простоти захотів? Ей, Сганарелю,
набрався ти тут заячого духу!
Не йде тобі Мадрід сей на користь.
С г а н а р е л ь
А вам Мадрід нічого не завадив?
Д о н Ж у а н
Ну, ну, іди і сповісти його!
С г а н а р е л ь
(рушає, але спиняється, оглянувшись на дон Жуана)
А що, як я вам принесу відповідь?
Д о н Ж у а н
Вже ж не інакше. Так я й сподіваюсь.
С г а н а р е л ь
(іде до статуї, вклоняється низько й проказує з насмішкою, але й з тремтінням у голосі)
Незрушно-міцний і величний пане!
Зволіть прийнять привіт від дон Жуана,
сеньйора де Маранья із Севільї,
маркіза де Теноріо і гранда.
Мій пан дістав високу честь запросин
од вашої дружини донни Анни
і має завтра ставитись на учту
в ваш дім. Але як вам то недогідно,
то пан мій здержиться від завітання.
Д о н Ж у а н
Ну, се останнє зайво.
С г а н а р е л ь
Ні, не зайво,

інакше — нащо й сповіщати?
(Скрикує).
Пане!
Він вам дає відповідь, ще й листовну!
Д о н Ж у а н
Яку відповідь? Де?
С г а н а р е л ь
(читає)
"Приходь, я жду".
Дон Жуан надходить.
Сганарель показує йому на сувій пергаменту в лівиці статуї.
Д о н Ж у а н
(після паузи)
Ну що ж, і я, либонь, не без девізи.
Виходять з кладовища.

VI

Світлиця для бенкетів у командоровій оселі. Не дуже велика, але гарно прикрашена різьбленими шафами, мисниками з дорогим начинням, арматурами тощо. Посередині довгий стіл, накритий до званої вечері, навколо нього дубові стільці важкого стилю. При одній стіні проти кінця стола великий портрет командора з чорним серпанком на рамі, проти другого кінця довге вузьке свічадо, що сягає підлоги, стілець, що стоїть на чільнім місці, приходиться спинкою до свічада, а передом проти портрета. Слуга відчиняє двері з сусідньої кімнати, інші слуги лагодяться прислужувати при столі. Донна Анна уводить гурт гостей, здебільшого старшого віку, поважних, гордовитих, темно вбраних. Сама Анна у білій сукні, лямованій по всіх рубцях широкою чорною габою.
А н н а
Прошу сідати, дорогії гості.
(До найстарішого гостя, показуючи на чільне місце).
Ось ваше місце.
Н а й с т а р і ш и й г і с т ь
Ні,сеньйоро мила,
пробачте, я не сяду, хай лишиться

воно порожнім. Буде нам здаватись,
що наш господар тільки запізнився
і має ще прибути на беседу.
Се вперше ми тут сходимось без нього,
і тяжко звикнути до тої думки,
що слід його закрила ляда смерті.
А н н а
(сівши в кінці стола під портретом командора, проти чільного місця, зоставленого порожнім, подає знак слугам, щоб частували гостей, що вже позаймали свої місця)
Мої панове й пані, — розростіться,
приймайтеся, частуйтеся і будьте
вибачними, якщо неповний лад
на вдовиній беседі буде. Трудно
вдові самотній вдержати в господі
той лицарський порядок, що потрібен
для честі дому.
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
(стиха до своєї сусідки, молодшої пані)
Начебто для честі
потрібні бенкети серед жалоби,
а іншого нічого не потрібно.
Д о н н а К л а р а
(сусідка донни Консепсьйон)
Та досі донна Анна у всьому
додержувала честі.
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
Донно Кларо!
Я знаю те, що знаю...
Д о н н а К л а р а
(з косим поглядом на Анну)
Ні... хіба?
С л у г а
(на порозі)
Прибув маркіз Теноріо.

А н н а

Проси.

Дон Жуан увіходить і спиняється коло порога

(Кивнувши дон Жуанові на привіт, звертається до гостей).

Дозвольте вам, моє шановне панство,

представити сеньйора де Маранья,

маркіза де Теноріо.

(До дон Жуана).

Сеньйоре,

прошу сідати.

Дон Жуан, пошукавши поглядом собі стільця, займає чільне місце.

Угледівши напроти себе портрета командора, здригається.

А н н а

(до слуги)

Дай вина сеньйору.

Слуга подає дон Жуанові більший і кращий кубок, ніж іншим.

О д и н г і с т ь

(сусід дон Жуана)

Я пізнаю сей кубок. Нам годиться

того згадать, хто з нього пив колись.

(Простягає свого кубка до дон Жуана).

Нехай же має дух його лицарський

в сім домі вічну пам'ять!

Д о н Ж у а н

(торкаючи гостевого кубка своїм)

Вічний спокій!

С т а р а г р а н д е с а

(що сидить праворуч донни Анни. Стиха, нахилившись до господині)

Я мало знаю їх, тих де Маранья, —

чи се не дон Жуан?

А н н а

Йому наймення

Антоніо-Жуан-Луїс-Уртадо.

С т а р а г р а н д е с а

Ах, значить — се не той...

Д о н н а К о н с е п с ь й о н
(наслухає сю розмову, іронічно всміхається, нишком до сусідки)
Якраз той самий!
С т а р и й г р а н д
(до сусіда свого, молодшого гранда)
Чи ви не знаєте, чим де Маранья
так переважив нас, що без намислу
на чільнім місці сів?
М о л о д ш и й г р а н д
(похмуро)
Не знаю, справді.
С т а р и й г р а н д
Запевне, тим, що честь його нова,
а наша вже зостарілась.
М о л о д ш и й г р а н д
Запевне.
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
(до дон Жуана, голосно)
Послухайте, сеньйоре де Маранья,
я вас не встигла розпитати вчора, —
не хтіла вам перебивать розмови,
коли ви потішали донну Анну
на гробі мужа, — а проте цікаво
мені довідатись, який же саме
ви родич їй? Запевне, брат у перших?
Д о н Ж у а н
Ні, ми зовсім не родичі.
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
Ах, так?..
Але яке в вас добре, чуле серце!
Є наказ, правда, і в письмі святому:
"Зажурених потіш..."
А н н а
(трохи підвищеним голосом)
Свояцтво миле!

Дозвольте вам тепера пояснити,
чому се я таким ладом незвиклим
врядила сю вечерю...
(До дон Жуана).
Ах, пробачте,
ви мали щось казати?
Д о н Ж у а н
Ні, прошу,
провадьте вашу мову, донно Анно.
А н н а
(до лицарів)
Кохані свояки, скажіть по правді,
чи я коли чим схибила повагу
імення роду вашого?
Л и ц а р і
Нічим!
А н н а
(до дам)
Своячки любі, вам найкраще знати,
як потребує жінка молода
поради й захисту в ворожім світі.
А де ж поради й захисту шукати
вдові, що не покликана від бога
вступити в стан чернечий найсвятіший?
Ослона тая, що мені постачив
серпанок жалібний, тонка занадто,
щоб люди не могли мене діткнути
колючим осудом, хоч і невинну.
Скажіть мені, у кого й де я маю
шукати оборони?
Д о н н а К о н с е п с ь й о н
Ох, найкраще,
коли зовсім її шукать не треба!
Д о н Ж у а н
Ще краще — колючкам не потурати

і не давать їм на поталу волі.
Н а й с т а р і ш и й г і с т ь
(дивлячись проникливе на дон Жуана)
Своячка наша має повну волю
чинити все, що не плямує честі
імення де Мендозів. А якби
хто інший заважав своячці нашій
держати високо ту честь, — хай знає,
що є в родині лицарів багато,
і всі їх шпаги до послуги дамі.
Д о н Ж у а н
Вона багато шпаг не потребує,
поки у мене є оця одна!
(Витягає свою шпагу до половини з піхви).
Н а й с т а р і ш и й г і с т ь
(до Анни)
Чи вам доволі однієї шпаги
для оборони?
Д о н Ж у а н
Як не досить шпаги,
то я знайду ще й іншу оборону.
Н а й с т а р і ш и й г і с т ь
(знов до Анни)
Він має право се казати?
А н н а
Так.
Н а й с т а р і ш и й г і с т ь
Мені здається, ми в сім домі зайві.
(Встає, за ним інші гості).
Сеньйор маркіз, як бачте, ще не зважив,
котору форму оборони вибрать.
Та краще се зробить на самоті,
аніж прилюдно. А рішинець, певне,
нам оголосять не пізніш, як завтра,
або вже ми його сами вгадаєм.

(Вклоняється Анні, за ним усі гості, рушають із світлиці).
Донна Анна і дон Жуан лишаються сами.
Д о н Ж у а н
От і замкнулася камінна брама!
(Гірко, жовчно сміється).
Як несподівано скінчилась казкаї
З принцесою і лицар у в'язниці!..
А н н а
Чи то ж кінець лихий — собі дістати
з принцесою і гордую твердиню?
Чого ж нам думати, що се в'язниця,
а не гніздо — спочин орлиній парі?
Сама звила я се гніздо на скелі,
труд, жах і муку — все перебороля
і звикла до своєї високості.
Чому не жити й вам на сім верхів'ї?
Адже ви знаєте крилатий дух —
невже лякають вас безодні й кручі?
Д о н Ж у а н
Мене лякає тільки те, що може
зломити волю.
Ан н а
Волі й так немає,
її давно забрала вам Долорес.
Д о н Ж у а н
О ні! Долорес волі не ламала!
Вона за мене душу розп'яла
і заколола серце!
А н н а
А для чого?
Щоб вам вернути знов громадські пута,
колись такі ненавидні для вас!
Д о н Ж у а н
О, певне, я б 'не витримав їх довго,
якби не ви. Я б розрубав їх знову,

коли інакше з них нема визволу.
А н н а
Хто самохіть їх прийме хоч на мить,
тому навік вони вгризуться в душу —
я добре знаю се, мені повірте! —
і вже їх скинути з душі не можна,
та можна силою й завзяттям духа
зробити з них ланцюг потужний влади,
що вже й громаду зв'яже, наче бранку,
і кине вам до ніг! Я вам кажу:
нема без влади волі.
Д о н Ж у а н
Хай і так.
Я владу мав над людськими серцями.
А н н а
Так вам здавалося. А ті серця
від влади вашої лиш попеліли
і внівець оберталися. Єдине
зосталось незруйноване — моє,
бо я вам рівня.
Д о н Ж у а н
Тим я так змагався,
щоб вас подужати!
А н н а
І то даремне.
Хіба ж не краще нам з'єднати силу,
щоб твердо гору ту опанувати,
що я на неї тяжко так здіймалась,
а вам — доволі тільки зняти персня
з мізинця і мені його віддати.
Д о н Ж у а н
Долорес персня маю вам віддати?!
А н н а
Чом ні? Таж я Долорес не вбивала.
Се ви поклали в сьому домі трупа,

що мусив би лежати межи нами
неперехідним і страшним порогом.
Але готова я переступити
і сей поріг, бо я одважна зроду.
Д о н Ж у а н
Багато в чім мене винують люди,
але одвагу досі признавали
і друзі й вороги.
А н н а
Її в вас досить,
щоб вихід прорубати з сього дому,
Вас не злякають шпаги де Мендозів,
того я певна.
Д о н Ж у а н
Як же з вами буде?
А н й а
Що вам до того? Мною не журіться.
Найгірше лихо — легше, аніж поміч
нещира, вимушена.
Д о н Ж у а н
Ось мій перстень!
(Здіймає персня з мізинця і дає Анні).
А н н а
(міняється з ним перснями)
Ось мій. А хутко я вам подарую
інакший: щоб печаті прикладати
до командорських актів.
Д о н Ж у а н
Як то?
А н н а
Так.
Я вам здобуду гідність командорську.
Бо вже ж обранець мій не стане низько
в очах лицарства й двору. Всі те знають,
що лицарем без страху ви були

і в ті часи, коли були банітом,
а вже тепер ви станете зразком
усіх чеснот лицарських — вам се легко...
Д о н Ж у а н
(впадає в річ)
По-вашому, се легко — утопитись
у тім бездоннім морі лицемірства,
що зветься кодексом чеснот лицарських?
А н н а
Доволі вже порожніх слів, Жуане!
Що значить "лицемірство"? Таж признайте,
що й ви не все по щирості чинили,
а дещо й вам траплялось удавати,
щоб звабити чиї прекрасні очі,
то відки ж се тепер така сумлінність?
Чи, може, тут мета вам зависока?
Д о н Ж у а н
(в задумі)
То се я мав би спадок одібрати
після господаря твердині сеї?..
Як чудно... лицар волі — переймає
до рук своїх тяжкий таран камінний,
щоб городів і замків добувати...
А н н а
Ви, лицар волі, як були банітом,
були бандитом.
Д о н Ж у а н
Я ним бути мусив.
А н н а
А, мусили? То де ж була та воля,
коли був примус бити й грабувати,
щоб вас не вбили люди або голод?
Я в тім не бачу волі.
Д о н Ж у а н
Але владу,

признайте, мав я.
А н н а
Ні, не признаю!
Було "взаємне полювання" тільки, —
я пам'ятаю, як ви се назвали,
так бути ж ловчим не велика честь!
Ви ще не знаєте, що значить влада,
що значить мати не одну правицю,
а тисячі узброєних до бою,
що можуть і скріпляти й руйнувати
всесвітні трони, й навіть — здобувати!
Д о н Ж у а н
(захоплений)
Се горда мрія!
А н н а
(приступає ближче, пристрасно шепоче)
Так, здобути трон!
ви мусите у спадок перейняти
і сюю мрію вкупі з командорством!
(Підбігає до шафи і виймає звідти білий плащ командорський).
Дон Жуан одразу здригається, але не може одвести очей
од плаща, захоплений словами Анни.
Жуане, гляньте! от сей білий плащ,
одежа командорська! Се не марне
убрання для покраси! Він, мов прапор,
єднає коло себе всіх одважних,
усіх, що не бояться крів'ю й слізьми
сполучувать каміння сили й влади
для вічної будови слави!
Д о н Ж у а н
Анно!
Я досі вас не знав. Ви мов не жінка,
і чари ваші більші від жіночих!
А н н а
(приступає до дон Жуана з плащем)

Приміряйте сього плаща.
Д о н Ж у а н
(хоче взяти, але спиняється)
Ні, Анно,
мені ввижається на ньому кров!
А н н а
Се плащ новий, ще й разу не надітий.
А хоч би й так? Хоч би і кров була?
З якого часу боїтесь ви крові?
Д о н Ж у а н
Се правда, що мені її боятись?
Чому мені не взять сього плаща?
Адже я цілий спадок забираю.
Вже ж я господар буду сьому дому!
А н н а
О, як ви се сказали по-новому!
Я прагну швидше вас таким побачить,
яким ви стати маєте навік!
(Подає плаща, дон Жуан бере його на себе, Анна дає йому меча, командорську патерицю і шолом з білими перами, знявши з стіни).
Яка величність! Гляньте у свічадо!
Дон Жуан підходить до свічада і раптом скрикує.
А н н а
Чого ви?
Д о н Ж у а н
Він!.. його обличчя!
(Випускає меч і патерицю і затуляє очі руками).
А н н а
Сором!
Що вам привиділось? Погляньте ще.
Не можна так уяві попускати.
Д о н Ж у а н
(зо страхом одкриває обличчя. Глянув. Здавленим від несвітського жаху голосом).
Де я? мене нема... се він... камінний!

(Точиться од свічада вбік до стіни і притуляється до неї плечима, тремтячи всім тілом).
Тим часом із свічада вирізняється постать командора, така, як на пам'ятнику, тільки без меча й патериці, виступає з рами, іде важкою камінною ходою просто до дон Жуана. Анна кидається межи дон Жуаном і командором. Командор лівицею становить донну Анну на коліна, а правицю кладе на серце дон Жуанові. Дон Жуан застигає, поражений смертельним остовпінням. Донна Анна скрикує і падає низьма додолу до ніг командорові.

1912. 29/IV